

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

Nguyễn Thị Mai Quyên

TRUYỆN KỂ ĐỊA DANH CỦA NGƯỜI THÁI Ở VIỆT NAM

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 60.22.34

LUẬN VĂN THẠC SĨ: NGŨ VĂN

NGƯỜI HƯỚNG DẪN KHOA HỌC: PGS.TS NGUYỄN THỊ HUẾ

MỤC LỤC

Trang phụ bìa trang

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài.....	3
1.1. Lý do khoa học.....	3
1.2. Lý do thực tiễn.....	4
2. Lịch sử vấn đề.....	4
3. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu	7
4. Phạm vi và đối tượng nghiên cứu.....	8
5. Phương pháp nghiên cứu.....	8
6. Đóng góp của luận văn.....	9
7. Bố cục của luận văn.....	9

NỘI DUNG

CHƯƠNG 1. KHÁI QUÁT VỀ NGƯỜI THÁI VÀ TRUYỆN KỂ ĐỊA DANH

1.1. Sơ lược về người Thái ở Việt Nam.....	9
1.1.1. Tộc người Thái và sự phân bố dân cư.....	9
1.1.2. Văn hóa Thái - khái niệm không gian văn hóa và không gian văn hóa tộc người tộc người.....	14
1.2. Một số vấn đề về truyện kể địa danh.....	22
1.2.1. Khái niệm truyện kể địa danh.....	22
1.2.2. Truyện kể địa danh của người Thái.....	24
* <i>Tiểu kết chương 1</i>	25

CHƯƠNG 2. DIỆN MẠO VÀ ĐẶC TRƯNG TRUYỆN KỂ ĐỊA DANH CỦA NGƯỜI THÁI Ở VIỆT NAM

2.1. Diện mạo truyện kể địa danh của người Thái.....	26
2.1.1. Mô tả chung tập hợp truyện kể.....	26
2.1.2. Phân loại truyện kể.....	30
2.2. Đặc trưng về phương diện nội dung	38
2.2.1. Nội dung phản ánh nhận thức về thế giới.....	38
2.2.2. Nội dung phản ánh lịch sử	47
2.2.3. Nội dung phản ánh các vấn đề xã hội	59
<i>* Tiểu kết chương 2.....</i>	<i>69</i>

CHƯƠNG 3. ĐẶC TRƯNG THI PHÁP VÀ DẤU ẤN VĂN HÓA TRONG TRUYỆN KỂ ĐỊA DANH CỦA NGƯỜI THÁI Ở VIỆT NAM

3.1. Một số đặc trưng về phương diện thi pháp.....	71
3.1.1 Thời gian và không gian nghệ thuật trong truyện kể địa danh của người Thái.....	71
3.1.2. Nhân vật trong truyện kể địa danh của người Thái.....	84
3.2. Dấu ấn văn hóa và không gian văn hóa Thái trong truyện kể địa danh	91
3.2.1. Dấu ấn của văn hóa vật chất và văn hóa tinh thần trong truyện kể địa danh của người Thái.....	91
3.2.2 Không gian văn hóa Thái trong truyện kể địa danh	98
<i>* Tiểu kết chương 3.....</i>	<i>108</i>
KẾT LUẬN	109

Thư mục tham khảo

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1.1. Lý do khoa học

Truyện kể địa danh nói chung và truyện kể địa danh của người Thái ở Việt Nam nói riêng là loại truyện kể có số lượng tương đối phong phú. Mặc dù vậy, việc sưu tầm, thống kê, nghiên cứu về truyện kể địa danh, đặc biệt là truyện kể địa danh của từng dân tộc cụ thể là điều chưa có công trình nghiên cứu nào thực hiện. Bởi vậy, việc tập hợp một cách tương đối đầy đủ và phân loại truyện kể địa danh của các dân tộc ít người (bao gồm những truyện đã được in đây đó trong các tuyển tập và nguồn truyện còn đang được lưu truyền trong dân gian) nhằm bổ sung vào kho tàng truyện kể vô cùng phong phú của các dân tộc anh em, từ đó tiến hành nghiên cứu, nhìn nhận truyện kể địa danh từ góc độ folklore học để thấy được những vấn đề cơ bản về nội dung, thi pháp cũng như vẻ đẹp văn hóa tộc người là việc làm chính đáng. Mặc dầu vậy, thời gian và khuôn khổ của luận văn chưa cho phép tiến hành khảo sát, nghiên cứu toàn bộ truyện kể địa danh của các dân tộc ít người mà chỉ xin được đề cập đến một trong số đó. Đây cũng chính là lý do khoa học để chúng tôi lựa chọn đề tài *Truyện kể địa danh của người Thái ở Việt Nam*.

1.2. Lý do thực tiễn

Thực tế sưu tầm truyện kể địa danh nói chung và truyện kể địa danh của người Thái nói riêng cho thấy tình trạng nguồn sáng tác dân gian được lưu truyền từ bao đời nay đang dần bị quên lãng. Rất nhiều nơi, nhiều sự vật địa lý được biết đến tên gọi nhưng việc giải thích tên gọi ấy hoặc không thực hiện

được, hoặc chỉ còn rơi rớt lại một vài mẫu mang dáng dấp truyện kể đang dần mờ phai trong ký ức dân gian.

Với ý nghĩa là tên đất, địa danh có khi chỉ là đối tượng của ngữ âm học, nhưng khi bản thân tên đất ấy được gắn với những sự tích thì truyện kể địa danh trở thành đối tượng của folklore học. Việc tập hợp và nghiên cứu nhằm bảo lưu nguồn truyện kể này là một việc làm cần thiết và có cơ sở thực tế.

Sở dĩ chúng tôi chọn truyện kể địa danh của người Thái làm đối tượng nghiên cứu bởi người Thái là tộc người có số dân đông thứ ba cả nước sau người Kinh và người Tày, địa bàn phân bố dân cư tương đối rộng, nguồn truyện kể cũng tương đối phong phú, cung cấp đủ cơ sở cho việc nghiên cứu về sau.

2. Lịch sử vấn đề

Truyện kể địa danh là mảng truyện kể tương đối phong phú mà hầu như mỗi địa phương, mỗi dân tộc đều có. Mặc dù vậy những truyện kể này thực sự chưa được quan tâm một cách thỏa đáng. Những nghiên cứu từ trước đến nay hầu hết chỉ quan tâm đến phần truyện kể địa danh của người Việt ở những khía cạnh cơ bản như khái niệm, nguồn gốc cùng một số vấn đề về thể loại và thi pháp truyện kể.

Trong bài viết *Qua việc nghiên cứu các danh từ riêng trong một số truyện cổ tích* [18], G.S Đinh Gia Khánh quan tâm đến lý do xuất hiện tên riêng của các địa danh trong một số truyện cổ tích (cổ tích lịch sử và cổ tích thể sự). Ông cho rằng “*có trường hợp truyện cổ tích được xây dựng trên những danh từ riêng vốn có từ trước, nhằm giải thích những danh từ riêng đó*”. Như vậy trong quan hệ thời gian, các truyện kể này xuất hiện sau khi những danh từ riêng gọi tên các địa danh đã ra đời. Và theo đó, việc giải thích địa danh không phải là tính thứ nhất của truyện mà mục đích chủ yếu của sự xuất hiện các địa danh này là làm tăng tính chân thực của truyện kể.

Đưa ra một cách giải thích khác về sự xuất hiện của các tên riêng trong một số truyền thuyết, bài *Từ việc nghiên cứu một số tên riêng trong các truyền thuyết nói về thời kỳ dựng nước* [52] của G.S Trần Quốc Vượng có những phát hiện trong quan niệm về địa danh và cách gọi tên cho các địa điểm trong một số truyện kể. Tuy nhiên ý kiến của ông cũng gặp gỡ với G.S Đinh Gia Khánh ở chỗ không coi việc định danh cho các địa danh là mục đích của truyện kể (hay ít nhất là một bộ phận truyện kể) trong đối tượng mà các tác giả khảo cứu.

Tiếp nối mạch nghiên cứu của những người đi trước, trong công trình *Tìm hiểu truyền thuyết địa danh qua những truyền thuyết vùng ven Hồ Tây* [9], tác giả Nguyễn Bích Hà đã đưa ra khái niệm về truyền thuyết địa danh, xác định bản chất thể loại cùng nguồn gốc của truyện kể địa danh và lấy đó là cơ sở để tìm hiểu những truyền thuyết địa danh vùng ven Hồ tây trong mối quan hệ với những sinh hoạt văn hóa dân gian thuộc vùng truyền thuyết. Có thể nói chuyên luận đã giải quyết khá triệt để những vấn đề được đặt ra, mặc dầu vậy do tác giả quan niệm tất cả truyện kể địa danh đều “nằm trong thể loại truyền thuyết và là bộ phận hợp thành truyền thuyết” [9.18] nên có đôi chỗ việc nhìn nhận về nội dung và bản chất thể loại của một số chuyện kể còn chưa thật sự thỏa đáng.

Sau chuyên luận trên, năm 1986 tác giả Nguyễn Bích Hà tiếp tục có bài *Bước đầu tìm hiểu nguồn truyện kể địa danh Việt Nam* [11]. Với bài viết này, tác giả một lần nữa đưa ra khái niệm truyện kể địa danh, cơ sở hình thành cùng những khía cạnh nội dung cơ bản của truyện đồng thời mở ra định hướng cho những nghiên cứu sâu hơn.

Trên cơ sở khái quát thành tựu của các nhà nghiên cứu đi trước, tác giả Trần Thị An tìm ra định hướng nghiên cứu riêng bằng việc tìm hiểu *Truyện kể địa danh - từ góc nhìn thể loại* [1]. Bài viết nêu lên nhiều kiến giải để tiến tới nhận định khái quát những đặc trưng về nội dung và ý thức nghệ thuật thể hiện

trong truyện kể địa danh đồng thời chỉ ra xu hướng hình thành truyện kể xuất phát từ những quan niệm, quá trình tư duy và xúc cảm nghệ thuật của tác giả dân gian. Đặc biệt, trong những phân tích của mình, tác giả đã lấy dẫn chứng từ nguồn truyện kể dân gian phong phú của nhiều dân tộc. Có thể nói với bài viết này truyện kể địa danh của các dân tộc thiểu số lần đầu tiên được đưa ra khảo cứu bên cạnh truyện kể địa danh của người Việt. Mặc dù những phân tích của tác giả mới chỉ được tiến hành một cách sơ lược trong phạm vi một bài báo khoa học nhưng đây thực sự là những gợi ý quý giá cho chúng tôi trong quá trình nghiên cứu về sau.

Trong mạch nghiên cứu về truyện kể địa danh, trên *Tạp chí Văn học* năm 1999 có bài của tác giả Thái Hoàng [14] tìm hiểu mối quan hệ giữa *Truyện thuyết dân gian và địa danh*. Tuy bài viết không đưa ra được kiến giải gì mới song tác giả đã thống kê, phân tích và chỉ ra được mối liên hệ giữa một số truyện thuyết dân gian và những địa danh được hình thành từ truyện thuyết.

Nói như tác giả Nguyễn Bích Hà “trên mọi miền đất nước, đi đâu ta cũng được nghe kể chuyện về núi kia sông nọ, đất này”, bởi vậy truyện kể địa danh một lần nữa lại được lựa chọn làm đối tượng nghiên cứu cho luận văn *Bước đầu tìm hiểu truyện kể dân gian về các địa danh Nam Bộ* của tác giả Trần Tùng Chinh [4]. Lựa chọn đối tượng nghiên cứu là những truyện kể địa danh thuộc vùng đất mới, tác giả đã tiến hành khảo sát một số phương diện thi pháp của truyện kể dựa trên nguồn tài liệu tương đối phong phú. Việc làm này cũng tạo nên một tiền đề về phương pháp nghiên cứu, là định hướng cho quá trình tìm hiểu đối tượng riêng của chúng tôi.

Tóm lại trong phạm vi thu thập tài liệu bước đầu, những công trình nghiên cứu, bài viết trên đây đã cho thấy một bức tranh tổng thể về tình hình nghiên cứu truyện kể địa danh. Có thể nói, truyện kể địa danh, đặc biệt là truyện kể địa danh

của người Việt đã được quan tâm ở nhiều góc độ như nội dung, thể loại, thi pháp, mối quan hệ giữa truyện kể và hiện thực (thông qua các địa danh)... bằng nhiều phương pháp như ngữ âm lịch sử, từ nguyên học dân gian, so sánh.. kết hợp với các thao tác thống kê, phân tích, tổng hợp...

Tuy nhiên chúng tôi cũng nhận thấy bên cạnh những việc đã làm được, xung quanh vấn đề truyện kể địa danh còn nhiều điều “bỏ ngỏ”. Trước hết ngay việc định danh cho tập hợp truyện kể này cũng đã bộc lộ sự thiếu nhất quán. Truyện có khi được gọi là *truyện kể địa danh*, *truyện cổ địa danh*, có khi lại được gọi là *truyện thuyết địa danh*, hay *truyện kể dân gian về các địa danh*. Sự thiếu nhất quán như thế đương nhiên sẽ gây khó khăn cho quá trình xác định thể loại cũng như xác định những đặc trưng khác của truyện kể. Điều này cho phép đồng thời đòi hỏi chúng tôi tiến hành việc phân tích, khái quát để đưa ra cách định danh riêng trên cơ sở những định hướng chung về loại truyện này.

Mặt khác những phân tích trên còn cho thấy truyện kể địa danh mới chỉ được quan tâm nhiều ở bộ phận truyện kể của người Việt. Như vậy phần truyện kể địa danh của các dân tộc anh em với những điểm chung và những đặc trưng riêng về nghệ thuật cũng về đẹp văn hóa ẩn chứa trong nó chính là “mảnh đất màu mỡ” để chúng tôi tiếp tục tìm hiểu, nghiên cứu lâu dài. Trong điều kiện trước mắt cùng với sự giới hạn về dung lượng của luận văn, chúng tôi xin đi sâu nghiên cứu một bộ phận trong kho tàng truyện kể dân gian phong phú đó - Truyện kể địa danh của người Thái ở Việt Nam.

3. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu

3.1. Mục đích nghiên cứu

Thấy được sự phong phú, đa dạng về số lượng, thể loại, nội dung và nghệ thuật trong truyện kể địa danh của người Thái ở Việt Nam, qua đó nhận ra những nét văn hóa đặc trưng của người Thái để lại dấu ấn trong truyện kể

3.2. Nhiệm vụ nghiên cứu

- Suu tầm, thống kê truyện kể địa danh của người Thái ở Việt Nam, nhận xét về thực tế lưu truyền truyện kể.

- Tiến hành phân loại truyện kể theo tiêu chí thể loại.

- Khảo sát phân nội dung và tìm hiểu một vài nét thi pháp trong Truyện kể địa danh của người Thái.

- Chỉ ra những biểu hiện và những nét đẹp của phong tục tập quán, tín ngưỡng, tâm linh người Thái trong truyện kể địa danh.

4. Phạm vi và đối tượng nghiên cứu

4.1. Phạm vi nghiên cứu:

Do hạn chế về thời gian và dung lượng của luận văn, chúng tôi chỉ khảo sát một số vấn đề cơ bản thuộc về nội dung, thể loại, và một số nét thi pháp cơ bản cùng một vài biểu hiện văn hóa trong truyện kể địa danh của người Thái.

4.2. Đối tượng nghiên cứu:

Chúng tôi lựa chọn đối tượng nghiên cứu chính của đề tài này là những truyện kể địa danh của người Thái phân bố trên phạm vi cả nước đã được in trong các tuyển tập, trong kỷ yếu của các hội thảo Thái học và một số tư liệu sưu tầm, điền dã. Do mới bắt tay vào tìm hiểu đề tài nên phạm vi bao quát tài liệu còn hạn chế, trong quá trình nghiên cứu chúng tôi dự kiến sẽ tiếp tục tiến hành việc điền dã, sưu tầm truyện kể địa danh tại các vùng có cư dân Thái sinh sống đồng thời mở rộng việc thu tập và khảo cứu các tài liệu về người Thái, văn hóa Thái, để trong một mức độ nào đó tập hợp được số lượng lớn nhất các truyện kể thuộc đối tượng nghiên cứu.

5. Phương pháp nghiên cứu

- Để thực hiện đề tài này chúng tôi sử dụng phương pháp liên ngành, phương pháp so sánh, phương pháp điền dã.

- Một số biện pháp được sử dụng kết hợp: thống kê, phân loại, phân tích, tổng hợp

6. Đóng góp của luận văn:

- Lập được một phụ lục các truyện kể địa danh của người Thái ở Việt Nam
- Chỉ ra những nét cơ bản về nội dung, thi pháp của truyện kể cùng những dấu ấn văn hóa tộc người thể hiện trong truyện kể địa danh

7. Bố cục của luận văn

Luận văn ngoài phần mở đầu và kết luận gồm ba chương:

Chương 1. Khái quát về người Thái và truyện kể địa danh

Chương 2. Diện mạo và đặc trưng truyện kể địa danh của người Thái ở Việt Nam

Chương 3. Đặc trưng thi pháp và dấu ấn văn hóa trong truyện kể địa danh của người Thái ở Việt Nam